

OCENE IN POROČILA

Book Reviews and Reports

*Frank Matthias Kammel, Nürnberg**Janez Höfler (Ur.): GOTIKA V SLOVENIJI.*

Ob razstavi v Narodni galeriji, Ljubljana 1995, 436 strani, številne ilustracije; ISBN 961-6029-08-8; 130.- DM

Janez Höfler (Ur.): GOTIKA V SLOVENIJI.

O nastajanju kulturnega prostora med Alpami, Panonijo in Jadranom. Razprave mednarodnega simpozija, Narodna galerija Ljubljana 1994. Ljubljana: Narodna galerija 1995, 427 strani, številne fotografije; ISBN 961-6029-13-4; 115.- DM.

Simpozij in razstava z naslovom *Gotika v Sloveniji* v Ljubljani sta nedvomno pomemben korak v procesu utrjevanja identitete mlade države in predstavitve njene kulturne dediščine. Obširno zasnovan, pregledno urejen in izvrstno ilustriran katalog pa predstavlja tudi podobo dela jugovzhodne Evrope, ki je z umetnostnega vidika tako internacionalen, da bolj ne bi mogel biti. Brez vsakega pretiravanja moramo priznati, da gre za publikacijo izrednega pomena, poslej nepogrešljiv strokovni priročnik za umetnostne zgodovinarje, ki se ukvarjajo s srednjeveško umetnostjo v Srednji in Vzhodni Evropi.

Katalog obravnava likovne umetnostne zvrsti: arhitekturo, ki je razdeljena glede na sakralno in profano funkcijo, kiparstvo ter stensko, tabelno in knjižno slikarstvo od zgodnjega 13. stoletja do druge četrtine 16. stoletja. Žal manjkata poglavji o zlatarskih izdelkih in slikah na steklu, ki pa so na tem ozemlju kljub pričakovanju slabo zastopane.

Organizatorji so se pri oblikovanju kataloga osredotočili na bistveno, saj so se izognili balastnemu delu z razpravami, ki dandanes marsikateri katalog deformira v antologijo z dodanim seznamom razstavljenih predmetov. Jedrnatí uvodni teksti posredujejo poleg kulturnozgodovinskega pregleda tudi kratek pregled dosedanjih raziskav o posameznih likovnih zvrsteh. Poleg tega so orisane stilne razvojne linije in poudarjeni vrhunci. Shematske karte na začetku vsakega poglavja močno olajšajo geografsko orientacijo. Pojasnila k posameznim eksponatom, ki so večinoma dokaj izčrpna, so napisali strokovnjaki iz Slovenije in Avstrije, nekatere pa tudi kolegi iz Italije in Nemčije. Ob skrbno citirani literaturi ta besedila v glavnem predstavljajo sintetične preglede in kritične diskusije iz dosedanjih raziskav, včasih pa ta okvir tudi presežejo. Uganka pa ostaja, zakaj so v katalogu vsa krajevna imena navedena izključno v slovenščini, čeprav v marsikaterem primeru obstaja tudi nemška oblika – dvojezično navedanje bi bilo še posebej smiselno za primerjalno uporabo starejše literature.

V Sloveniji je ohranjenih približno šeststo gotških cerkva; že iz tega je razvidno, kako nenadomestljiva sestavina kulturne krajine je ravno gotška arhitektura. Pri razširjanju gotških oblik in stavbnih tipov so imeli v Sloveniji in tudi v drugih deželah ključno vlogo cistercijanci in kartuzijani. V 13. stoletju so zaznamovali nove oblike v stavbarstvu pridigarski redovi, saj so njihove redovniške povezave omogočale neposreden stik z umetnostnim razvojem v Zahodni in Srednji Evropi. Nenavadna pa je zamuda nekaj desetletij, s katero so se pri gradnji mestnih cerkva šele v 14. stoletju pojavili novi stavbni vzorci, ki so jih posredovali ubožni redovi. Eden najpomembnejših spomenikov tega časa je romarska cerkev na Ptujski gori, katere mala stavbarska delavnica je odločilno vplivala na uveljavljanje poznogotskih arhitekturnih principov na Štajerskem. Značilna posebnost v arhitekturnem razvoju so zvezdasto obokane dvoranske cerkve 15. stoletja, čeprav so nekoliko odmaknjene od izvornih centrov. Profana arhitektura je predstavljena predvsem na primerih obalnih mest, ki odsevajo močno politično in kulturno odvisnost od Benetk. Na celini je posebna pozornost posvečena knežjemu dvoru v Celju. Dokumentirane raziskave so pred nedavnim razkrile njegov reprezentativni značaj, ki ga umešča med najpomembnejše dinastične rezidence tistega časa v Srednji Evropi.

Na področju slikarstva ostaja kljub številnim novim odkritjem najpomembnejša umetniška osebnost 14. stoletja Janez Aquila iz Radgone. Hkrati je natančneje pregledano slikarstvo, ki ga zaznamuje močan stilni vpliv italijanskega trecenta in je bilo doslej obravnavano pod oznako »potujočih furlanskih delavnic«. Delavnica, katere osrednji mojster se je šolal v Bologni, je najbrž imela svoj sedež v Gorici. V 15. stoletju so prevladovali koroški in salzburški vplivi, številne domače slikarje pa je vsekakor močno presegel Konrad Laib s svojim Ptujskim oltarjem, ki vzpostavlja uporabno merilo za ocenjevanje kvalitete poznogotskega slikarstva na Slovenskem. V razliko od številnih raziskav o monumentalnem slikarstvu pa raziskovanje knjižnega slikarstva na Slovenskem nima prav dolge tradicije. Doslej so bili v ospredju italijanski iluminatorji, katerih dela so v lasti koprškega stolnega arhiva. K pomembnejšim novejšim raziskovalnim uspehom smemo dodati tudi spoznanje, da so na tem področju delovali tudi številni potujoči umetniki z nemško govorečega prostora.

Tako kot druge umetnostne zvrsti tudi kiparstvo na svoj način kaže, da je Slovenija prostor, kjer se srečujejo različni umetnostni vplivi, ki niso omejeni le na obrobna področja v bližnji soseščini, marveč prihajajo tudi iz oddaljenih srednjeevropskih umetnostnih središč. Kiparji iz Benetk, z Dunaja in Koroške so znani po imenih. Stilni elementi in oblikovni principi iz južne Bavarske, Češke in Salzburga pričajo o migraciji mojstrov in vzorcev, pri nekaterih primerih pa lahko navedemo celo konkretne vzore iz Porenja ali Švabske.

Obžalujemo lahko, da skoraj v celoti manjka obravnava nagrobnikov, vendar pa katalog zato poleg stenskega slikarstva, poslikanih lesenih stropov in arhitekture vključuje tudi premično dediščino drugih umetnostnih zvrsti.

Pomen regionalnih raziskav vsekakor presegajo najboljši primeri »lepega sloga«, ki so v širšem znanstvenem svetu zbudili pozornost že leta 1978 ob razstavi o Parlerjih v Kölnu. Sicer pa ostaja še marsikaj nedorečenega, vsaj s srednjeevropskega vidika; To narekuje tudi kritično presojo in pri marsikaterem eksponatu dopušča možnost drugačnega mnenja. Tako bi plastiko sv. Lovrenca (kat. 102), pripisano nekemu štajerskemu rezbarju, morali mnogo verjetneje povezovati s Frankovsko. Mojster je tesno povezan z zgodnjim opusom Tilmana Riemenschneiderja, še posebej z njegovimi alabastrnimi figurami, in je morda prišel v Slovenijo iz južne Nemčije. Seveda je tudi nekaj zadreg pri ugotavljanju stilnega porekla posameznih umetnin. Slednje prav gotovo velja za kip vstalega Kristusa (kat. št. 109), ki ima v slogovnem pogledu le malo skupnega z delavnico Jörga Ledererja. Pri tem eksponatu bi nas veliko bolj zanimalo, ali nam lahko tehnična analiza potrdi domnevo o morebitni prvotni funkciji kipa kot podobi Vnebohoda (imago ascensionis). Nekako še lahko razumemo, da manjkajo detajlni tehnični podatki ter poročila pri eksponatih, sposojenih iz cerkva, nikakor pa tega ne moremo razumeti pri tistih umetninah, ki so v lasti muzejev. Če bi na primer vedeli, iz kakšnega lesa je narejena rezljana glava (kat. št. 55), ki jo hrani Narodna galerija v Ljubljani, bi morda lahko ugotovili, ali gre dejansko za »domače delo«. V tipološkem in formalnem pogledu spominja na slavno Kristusovo glavo v Petrovi cerkvi v belgijskem Leuvenu (Louvain), ki je fragment Križanega iz časa okoli leta 1200. Upoštevanja vredna bi bila domneva, da morda tudi pri tem ljubljanskem kipu, ki je obdelan z vseh strani, ne gre za fragment sklede z glavo sv. Janeza Krstnika, marveč za upodobitev Kristusove glave, pri kateri ni nujno, da je nastala šele okrog leta 1300.

A to so že podrobnosti in vprašanja, na katera bo moč odgovoriti šele na podlagi prikaza in predstavitve bogatega gradiva v tem katalogu. Odlično natisnjena in izvrstno prevedena publikacija predstavlja umetnostni razvoj na tem področju skozi tristo let, hkrati pa ponuja celotno objavljeno gradivo v diskusijo širšemu, mednarodnemu strokovnemu krogu kolegov.

Skupaj s katalogom je izšel tudi zvezek prispevkov s simpozija, ki je potekal pol leta pred začetkom razstave in je bil posvečen nastajanju kulturnega prostora med Alpami, Panonijo in Jadranom. Označili bi ga lahko za znanstveno zaledje oz. temelj razstave. V njem so zbrana spoznanja in rezultati raziskav o nekaterih področjih oziroma umetninah, ki jih katalog podaja le v izredno strnjeni obliki, tu pa so predstavljeni obširneje. Hkrati so v tem zvezku obdelana tudi področja, ki sicer presegajo začrtani geografski okvir, a imajo zanj vendarle posreden pomen. Tako so zastopane predvsem teme iz avstrijske umetnostne zgodovine, ki segajo od začetkov knjižnega slikarstva (Andreas Fingernagel) in arhitekture pod Babenberžani (Mario Schwarz) pa vse do dunajske plastike 14. stoletja (Robert Wlattnig) in nizozemskih vplivov na dunajsko slikarstvo zgodnjega 15. stoletja (Artur Rosenauer).

Dobro ilustrirana besedila 31 predavanj so natisnjena v nemščini, italijanščini, angleščini oz. slovenščini; vsi slovenski teksti so prevedeni tudi v nemščino. Tematska težišča predstavljajo arhitektura v Sloveniji in Avstriji, stensko in tabelno slikarstvo v Sloveniji, na Koroškem in v Furlaniji ter kiparstvo in knjižno slikarstvo med Dunajem in Jadransko obalo. Splošne narave sta dva uvodna prispevka, ki se ukvarjata z itinerariji srednjeveških umetnikov (Ernö Marosi) ter s sprejemanjem italijanske trecentistične umetnosti v Srednji in Vzhodni Evropi (Gerhard Schmidt). Širok spekter prispevkov sega od poučnih umetnostnogeografskih pregledov in čistih zbirk materiala do monografskih raziskav posameznih del in umetnikov ter bolj ikonografsko usmerjenih študij. Novih metodoloških prijemov v glavnem ni opaziti. Nekaterim predstavitvam očitno manjka pravega zamaha ali pa se izgublja v težko berljivem, za celotno zasnovo dokaj neprimernem nizanju datacijskih predlogov oziroma z obračunavanjem s predhodno formuliranimi mnenji. Vendarle pa lahko ugotovimo, da omenjeni pregled bistveno razširja naše poznavanje gotske umetnosti in arhitekture v tem prostoru.

Obe publikaciji sta pomemben in resen prispevek k umetnostno-zgodovinski medievistiki v Jugovzhodni Evropi in izkazujeta težnjo tamkajšnjih kolegov, da ne bi tudi pri zgodovinskih raziskavah ostajali obrobno področje. Čeprav sta oba zvezka pomemben prelom v okviru tovrstnih raziskav, pa bi bilo zagotovo zmotno misliti, da to pomeni že kar zaključek raziskav srednjeveške umetnosti v Sloveniji. Od takšne domneve nas odvrača že uspešna vrsta publikacij Narodne galerije v Ljubljani, ki se vzorno zaveda svoje nacionalne odgovornosti in tako potrjuje nepretrgano prizadevanje na tem področju. V njeni pred kratkim izdani publikaciji, posvečeni mojstru Kranjskega oltarja (Tomislav Vignjević, *Der Meister des Krainburger Altars*; Ljubljana 1997), lahko tega mojstra prepričljivo prepoznamo v slikarju Veittu, med letoma 1507 in 1517 dokumentiranem v Kamniku.